

İLERİ YAŞTA DİJİTAL OKURYAZARLIK: TEKNOLOJİ İLE BARIŞ İÇİNDE YAŞAMAK

Niyazi Doralp, PMP CISA CFE
<https://doralp.ca>
nick@doralp.ca

Giriş

Günümüzde teknoloji, hayatımızın her alanına nüfuz etmiş durumda. Genç nesiller için dijital araçları kullanmak adeta doğuştan gelen bir yetenek gibi görünürken, ileri yaştaki bireyler için bu durum bazen zorlayıcı olabilmektedir. Ancak dijital okuryazarlık, artık her yaş grubundan insanın sahip olması gereken temel bir beceri haline gelmiştir. Özellikle pandemi sonrası dönemde, dijital platformların günlük hayatımızdaki önemi daha da artmış, bankacılık işlemlerinden sağlık randevularına, sosyal iletişime kadar pek çok işlem çevrimiçi ortamlara taşınmıştır.

Bu makale, ileri yaştaki bireylerin dijital dünyada daha rahat hareket edebilmeleri, teknolojinin sunduğu imkanlardan faydalanabilmeleri ve olası tehlikelerden korunabilmeleri için temel dijital okuryazarlık kavramlarını ele almaktadır.

Bilgisayar Nedir? Temel Kavramlar

Dijital dünyaya adım atmanın ilk basamağı, bilgisayarların temel çalışma prensiplerini anlamaktan geçer. Bilgisayar, en basit tanımıyla belirli komutlara göre veri işleyen ve depolayan bir makinedir. İngilizce "computer" (hesaplayıcı) olarak adlandırılan bu cihazlar, ham veriyi (data) işleyerek anlamlı bilgilere (information) dönüştürür ve bunları depolar veya kullanıcıya sunar.

Bilgisayarlar temelde iki ana bileşenden oluşur: donanım (hardware) ve yazılım (software).

Donanım (Hardware)

Donanım, bilgisayarın fiziksel bileşenlerini ifade eder ve iki ana kategoriye ayrılır:

1. **Dış Donanım:** Ekran, fare, klavye, yazıcı, hoparlör gibi kullanıcının doğrudan temas ettiği veya gördüğü bileşenlerdir.
2. **İç Donanım:** Ana kart, RAM (bellek), sabit disk (HD veya SSD) ve CPU (işlemci) gibi bilgisayarın kasası içerisinde yer alan ve cihazın çalışmasını sağlayan bileşenlerdir.

Bilgisayarın en önemli iç donanım bileşenleri şunlardır:

- **CPU (Central Processing Unit - Ana İşlemci):** Bilgisayarın beyni olarak nitelendirilebilir. Verilen komutları işler, hesaplamalar ve mantıksal karşılaştırmalar yapar.
- **RAM (Random Access Memory - Bellek):** Bilgisayarın geçici hafızasıdır. Ana kart üzerinde, CPU'ya yakın konumda yer alır. Çalışmakta olan programları ve işlenmekte olan verileri taşır. Elektrik kesildiğinde içindeki bilgiler kaybolur.
- **Sabit Disk:** Bilgisayardaki kalıcı depolama birimidir. İki temel türü vardır:
 - **HD (Hard Disk):** Manyetik tabaka ile kaplı plakaların döndüğü ve üzerine bilgilerin kaydedildiği cihazdır. Bu plakalar dakikada 5400 ila 7200 defa döner (RPM).
 - **SSD (Solid State Disk):** HD'den farklı olarak hareketli parçası yoktur. Flash Disk ve USB Stick gibi teknolojilere benzer. Daha hızlı veri okuma/yazma hızına sahiptir.

Bit ve Byte Kavramları

Bilgisayarlar, tüm verileri "bit" adı verilen en küçük bilgi birimleriyle işler. Bir bit, 0 veya 1 değerini alabilir. Yani bilgisayarlarda sadece "0"lar ve "1"ler vardır. Bu, elektronik devrelerdeki voltajın var olup olmaması veya manyetik ortamlardaki kutuplaşma yönü ile temsil edilir.

Bitler, tek başlarına çok küçük oldukları için genellikle 8'li gruplar halinde kullanılırlar. Bu 8 bitlik gruplara "byte" adı verilir. Bir byte içerisinde 256 (2^8) farklı kombinasyon oluşturulabilir. Bu kombinasyonlar, ASCII (American Standard Code for Information Interchange) gibi sistemlerle harflere, rakamlara ve özel karakterlere karşılık gelir.

Bilgisayarlarda depolama birimleri şu şekilde sıralanır:

- 1 Byte: Yaklaşık olarak 1 karakter
- 1 Kilobyte (KB): Yaklaşık 1.000 byte

- 1 Megabyte (MB): Yaklaşık 1 milyon byte
- 1 Gigabyte (GB): Yaklaşık 1 milyar byte
- 1 Terabyte (TB): Yaklaşık 1 trilyon byte

Yazılım (Software)

Yazılım, donanımın çalışmasını sağlayan komutlar bütünüdür. İnsanların hazırladığı belirli bir dilde ve formatta makineye verilen bu komutlar, makinenin içindeki elektronik bileşenlerin çalışması için önce makine dili denilen 1-0 (aç-kapa/on-off) formatına dönüştürülür.

Yazılımlar iki ana kategoriye ayrılır:

1. **İşletim Sistemleri:** Bilgisayarın temel işlevlerini yöneten yazılımlardır. Windows, macOS (Apple bilgisayarlar için), iOS (iPhone'lar için), Android (çoğu akıllı telefon için) gibi örnekleri vardır.
2. **Uygulamalar (Apps):** Belirli görevleri yerine getirmek için tasarlanmış yazılımlardır. Microsoft Office (Word, Excel, PowerPoint), sosyal medya uygulamaları (Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp), oyunlar, alışveriş uygulamaları ve e-Nabız gibi sağlık uygulamaları bu kategoriye girer.

İnternet Nedir? Temel Kavramlar

İnternet, tüm dünyada kullanılan, bilgisayar ve diğer akıllı cihazlar aracılığıyla veri ve bilgi iletmeyi/almayı sağlayan bir iletişim ağıdır. İngilizce "interconnected networks" (birbirine bağlı ağlar) kelimesinden türetilmiştir. Başlangıçta akademik bilgi paylaşımı amacıyla Amerika'da kurulmuş, 1990'lı yılların başında genel kullanıma açılmıştır.

İnternet, birbirine bağlı bilgisayarlardan oluşan devasa bir ağ olduğu için genellikle "Web" (örümcek ağı) olarak da adlandırılır.

İnternet İletişimi ve IP Adresleri

İnternette bilgisayarlar ve sunucular, TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol - İletişim Kontrol Protokolü/İnternet Protokolü) adı verilen bir format ile haberleşirler.

İnternete bağılı her cihazın, tıpkı telefon numaralarına benzer şekilde, benzersiz bir numarası vardır. Bu numaraya IP adresi denir. Örneğin, "198.12.243.254" veya "157.240.22.35" gibi sayı dizileri birer IP adresidir.

Bu sayısal adresleri akılda tutmak zor olduğundan, bunlara anlamlı isimler verilir: "198.12.243.254" için "ege3yas.org.tr" veya "157.240.22.35" için "facebook.com" gibi. Bu sembolik isimlere "Domain Name" (Alan Adı) denir. Bu isimleri IP adreslerine çeviren sisteme ise DNS (Domain Name Server) adı verilir.

URL Nedir?

URL (Uniform Resource Locator - Tekdüzen Kaynak Bulucu), bir web sayfasının internet üzerindeki adresidir. Örneğin, "<http://www.ege3yas.org.tr>" bir URL'dir ve şu bileşenlerden oluşur:

- "http://": Kullanılan servis (HyperText Transfer Protocol - Hipermetin Aktarım Protokolü)
- "www": Web sayfasının adı
- "ege3yas": Alan adı
- "org": Uzantısı (bu durumda organizasyon)
- "tr": Ülke kodu (Türkiye)

Bulut (Cloud) Teknolojisi Nedir?

Bulut bilişim, bilgi işlem teknoloji altyapısını satın almak yerine kiralama konseptine dayanır. Uzaktaki depolama ve işlemci kaynaklarına internet üzerinden erişildiği için "bulut" metaforu kullanılmaktadır.

"Buluta yükleme" gibi deyimler, internet aracılığıyla erişilen bir hizmet sağlayıcının sunucularını ve veri depolama sistemlerini kullanmayı ifade eder.

Bulut teknolojisinin avantajları şunlardır:

- Hemen her yerden kolay erişilebilir olması
- İhtiyaca göre kapasitenin ölçeklenebilmesi (büyüyüp küçülebilmesi)
- Büyük başlangıç yatırımı gerektirmemesi
- Derin teknik bilgi gerektirmemesi
- Otomatik yedekleme imkanı sunması

Microsoft, Amazon ve Apple gibi büyük teknoloji şirketleri, bulut hizmetleri sağlayan başlıca kuruluşlardır.

Veritabanı (Database) Nedir?

Veritabanı, genellikle bir bilgisayar sisteminde elektronik olarak depolanan yapılandırılmış bilgi veya veriden oluşan düzenli bir koleksiyondur. Günümüzde kullanılan en yaygın veritabanı türü, işlemeyi ve veri sorgulamayı verimli hale getirmek için bilgileri tablolarda satırlar ve sütunlar halinde düzenler.

Çoğu veritabanında veri yazma ve sorgulama için SQL (Structured Query Language - Yapılandırılmış Sorgu Dili) adı verilen bir dil kullanılır. SQL cümlelerine örnek olarak:

Copy

```
SELECT adi, soyadi FROM uyeler WHERE cinsiyeti = "e"
```

```
SELECT adi, soyadi FROM uyeler WHERE dogum_yili = "1990"
```

Bu sorgular sırasıyla, veritabanındaki "uyeler" tablosundan cinsiyeti erkek olanların ve 1990 doğumlu olanların ad ve soyadlarını seçer.

Sosyal Medya

Sosyal medya, özellikle ileri yaştaki bireyler için, arkadaşları ve ailesi ile modern dünyada iletişimde kalmanın etkili bir yoludur. Gizlilik endişeleri olsa da, gerekli önlemler alındığında bu çevrimiçi ortamların olanaklarından güvenle faydalanmak mümkündür.

İnternet, geniş bir bilgi hazinesi ve ilham kaynağıdır. İleri yaştaki bireyler, sosyal medya aracılığıyla:

- Yeni hobiler edinebilir
- Eski arkadaşlarıyla tekrar iletişim kurabilir
- Güncel olayları takip edebilir
- Aile üyeleriyle bağlantıda kalabilir

Başlıca sosyal medya platformları arasında Facebook, Twitter, Instagram, YouTube ve WhatsApp bulunmaktadır.

Sosyal Medyada Dikkat Edilmesi Gerekenler

İleri yaştaki bireyler için sosyal medya kullanırken dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar şunlardır:

1. **Bilgi Doğruluğu:** Teyit edilmemiş bilgiler paylaşılmamalıdır.
2. **Saygılı İletişim:** Tartışmalar saygı çerçevesinde yürütülmelidir.
3. **Mahremiyet:** Çok özel bilgiler açık edilmemelidir.
4. **Kişisel Bilgi Güvenliği:** İletişim ve kimlik bilgileri konusunda dikkatli olunmalıdır.
5. **Bağlantılar:** Her linke tıklanmamalıdır.
6. **Gizlilik Ayarları:** Paylaşımlar, istenmeyen kişilerden gizlenmelidir.
7. **Arkadaşlık İstekleri:** Tanınmayan kişilerin arkadaşlık teklifleri reddedilmelidir.
8. **Şifre Güvenliği:** Güçlü şifreler oluşturulmalı ve kimseyle paylaşılmamalıdır.

Ayrıca, sosyal medyada içerik paylaşırken şu önerilere dikkat edilmelidir:

- Paylaşılacak yazının önce taslağı hazırlanmalı, kontrol edildikten sonra paylaşılmalıdır.
- İçeriğin nasıl silinebileceği öğrenilmelidir.
- Bazı sosyal medya uygulamalarının sunduğu düzenleme (edit) özelliği kullanılabilir.

İnternet Kısaltmaları

İnternette sıkça kullanılan bazı teknik kısaltmalar şunlardır:

- **bps (bit per second):** Saniyedeki bit sayısı, modem ile gönderilen bilginin hızını ölçmek için kullanılan birim.
- **FAQ (Frequently Asked Questions):** Çokça Sorulan Sorular.
- **FTP (File Transfer Protocol):** Dosya Aktarımı Protokolü, ağ üzerinde dosyaları bir bilgisayardan diğerine aktarmak için kullanılan sistem.
- **GIF (Graphics Interchange Format):** Grafik dosyalarını sıkıştırmak için kullanılan bir format.
- **GUI (Graphical User Interface):** Grafik Kullanıcı Arabirimi, ekrandaki görüntülerin fare aracılığıyla tıklanarak komut verildiği sistem.
- **HTML (HyperText Markup Language):** Hipermetin İşaretleme Dili, web sayfalarını oluşturmak için kullanılan dil.
- **HTTP (HyperText Transfer Protocol):** Hipermetin Aktarım Protokolü, web sayfalarının ağ üzerinden aktarılması için kullanılan sistem.
- **ISP (Internet Service Providers):** İnternet Servis Sağlayıcısı, internet bağlantısı satan şirketler.

- **JPEG (Joint Photographic Experts Group):** Fotoğraf ve görüntüleri sıkıştırmak için kullanılan bir format.
- **MPEG (Motion Picture Experts Group):** Hareketli görüntüleri sıkıştırmak için kullanılan bir format.

Arama Motorlarını Doğru Kullanmak

İnternet, büyük bir kütüphane gibidir, ancak kütüphanelerdeki gibi düzenli kataloglar her zaman mevcut değildir. Bu nedenle, aradığınızı bulmak için bazı teknikler kullanmak gerekir.

Etkili Arama İpuçları

1. **Anahtar Kelime Seçimi:** Araştırılacak konuyla ilgili doğru anahtar kelimeler seçilmelidir. Örneğin, sadece "tamirci" yerine "izmir musluk tamirci" gibi daha spesifik terimler kullanılmalıdır.
2. **Artı İşareti (+):** İki veya daha fazla anahtar kelimeyi bağlarken aralarına "+" işareti konulabilir: "musluk +tamirci" veya "+izmir +musluk +tamirci" gibi. Bu, bu kelimelerin mutlaka sonuçlarda geçmesini sağlar.
3. **Eksi İşareti (-):** Sonuçlarda olması istenmeyen kelimeleri belirtmek için başlarına "-" işareti konulabilir: "musluk +tamirci +izmir -manisa" gibi.
4. **Çift Tırnak (""):** Kelimelerin tam olarak belirtilen sırada geçtiği sayfaları bulmak için kelimeleri çift tırnak içine alabilirsiniz: "izmir musluk tamirci" gibi.
5. **Joker Karakterler (? ve *):** Tek harfi değişken kılmak için "?" işareti (?azlık: yazlık ve sazlık), kelime tamamlamak için ise "*" işareti (*bil*: bilgi ve bilişim) kullanılabilir.

Arama Sonuçlarını Değerlendirme

İnternet dünyasında her gün milyonlarca yeni sayfa oluşturulmaktadır, bu da bilgi kirliliğine neden olabilir. Bu nedenle, arama sonuçlarını değerlendirirken şu noktalara dikkat edilmelidir:

- Saygın web sitelerinden (akademik kurumlar, resmi kurumlar vb.) güvenilir kaynaklar aranmalıdır.
- Bilgilerin güncelliği kontrol edilmelidir.
- Sonuçların sadece ilk sayfasıyla yetinilmemelidir, değerli bilgiler daha sonraki sayfalarda da bulunabilir.
- Filtreleme seçenekleri (Resimler, Haberler, Alışveriş vb.) kullanılarak sonuçlar daraltılabilir.

- Reklam içerikli sonuçlar dikkatle değerlendirilmelidir, bu sonuçlar genellikle bir şeyler satmaya çalışır.

Yapay Zeka (AI) Nedir?

Yapay Zeka (YZ) ya da İngilizce adıyla Artificial Intelligence (AI), karmaşık verileri analiz edebilen, kalıpları tanıyabilen ve bu bilgilere dayanarak kararlar alabilen algoritmaları ifade eder.

Yapay zeka, insan zekasını taklit etmeyi amaçlar ancak her zaman insan gibi düşünmek zorunda değildir. Bazı durumlarda, belirli görevlerde insanlardan daha iyi performans gösterebilir.

Teknoloji dünyasında her gün yeni yapay zeka gelişmeleri duyulmaktadır. İleri yaştaki bireyler de Google'ın Gemini veya DeepSeek gibi ücretsiz kullanılabilen yapay zeka modellerinden faydalanabilirler.

Siber Güvenlik

Dijital dünyada güvenlik, özellikle ileri yaştaki bireyler için büyük önem taşımaktadır. Siber güvenlik, kişisel bilgilerin korunması, dolandırıcılık girişimlerinden kaçınılması ve dijital varlıkların güvende tutulması için gerekli önlemleri kapsar.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken temel noktalar şunlardır:

- Güçlü ve benzersiz şifreler kullanılmalıdır.
- Şüpheli e-postalara ve bağlantılara tıklanmamalıdır.
- Kişisel bilgiler sadece güvenli sitelerde paylaşılmalıdır.
- Düzenli olarak yazılım güncellemeleri yapılmalıdır.
- Antivirüs programları kullanılmalıdır.
- Önemli verilerin yedekleri alınmalıdır.

Sonuç: İleri Yaşta Dijital Dünyaya Uyum Sağlamak

İleri yaşta dijital okuryazarlık, sadece teknolojik araçları kullanabilmekten ibaret değildir. Aynı zamanda dijital dünyada güvenle hareket edebilme, bilgiye erişebilme, eleştirel değerlendirme yapabilme ve teknolojinin sunduğu imkanlardan faydalanabilme becerilerini de kapsar.

Teknoloji sürekli gelişmekte ve değişmektedir, bu nedenle öğrenme süreci de sürekli olarak. İleri yaştaki bireyler için önemli olan, bu değişime karşı açık fikirli olmak, öğrenmeye istekli olmak ve gerektiğinde yardım istemekten çekinmemektir.

Dijital okuryazarlık, sosyal hayata katılımı artırır, bağımsızlığı destekler, bilgiye erişimi kolaylaştırır ve nesiller arası iletişimi güçlendirir. İleri yaştaki bireylerin de bu imkanlardan faydalanması, yaşam kalitelerini artıracak ve onları modern toplumun aktif birer üyesi haline getirecektir.

Eđitimciler, aile üyeleri ve teknoloji sağlayıcılar, ileri yaştaki bireylerin dijital dünyaya uyum sağlamalarına destek olmalı, onların ihtiyaçlarına yönelik eğitim programları ve kullanıcı dostu araçlar geliştirmelidir.

Sonuç olarak, ileri yaşta dijital okuryazarlık, yaşam boyu öğrenme felsefesinin önemli bir parçasıdır ve her yaştan bireyin, değişen dünyaya ayak uydurabilmesi için sahip olması gereken temel bir beceridir.

Niyazi (Nick) DORALP Kimdir?

1974 Ekim ayında ilk programımı yazdım. TED Ankara Koleji ve Bođaziçi Üniversitesi'nden mezunum. Hala aynı zevkle ve heyecan ile hem öğreniyorum hem kodluyorum. Yaklaşık 40 yıl Kanada'da yaşadım ve en büyük bankalarının Bilgi İşlem departmanlarında teknik görevlerde ve yöneticilik yaptım. Bu günlerde sivil toplum kuruluşlarına web siteleri hazırlamak ve iOS (iPhone) ve Android için app geliştiriyorum. 15 adet yazdığım app řu an hem Apple App Store hem Google Play Store da bulunuyor. Bazı uzmanlık belgelerim:

PMP - Project Management Professional: *Proje Yönetimi Profesyoneli*

CISA - Certified Information Systems Auditor: *Sertifikalı Bilgi Sistemleri Denetçisi*

CFE - Certified Fraud Examiner: *Sertifikalı Dolandırıcılık İnceleme Uzmanı*

EDP - Electronic Document Professional: *Elektronik Belge Profesyoneli*